

Bebyggelse fra yngre bronzealder/førromersk jernalder og yngre romersk jernalder

Arkæolog René Gravgaard Pedersen

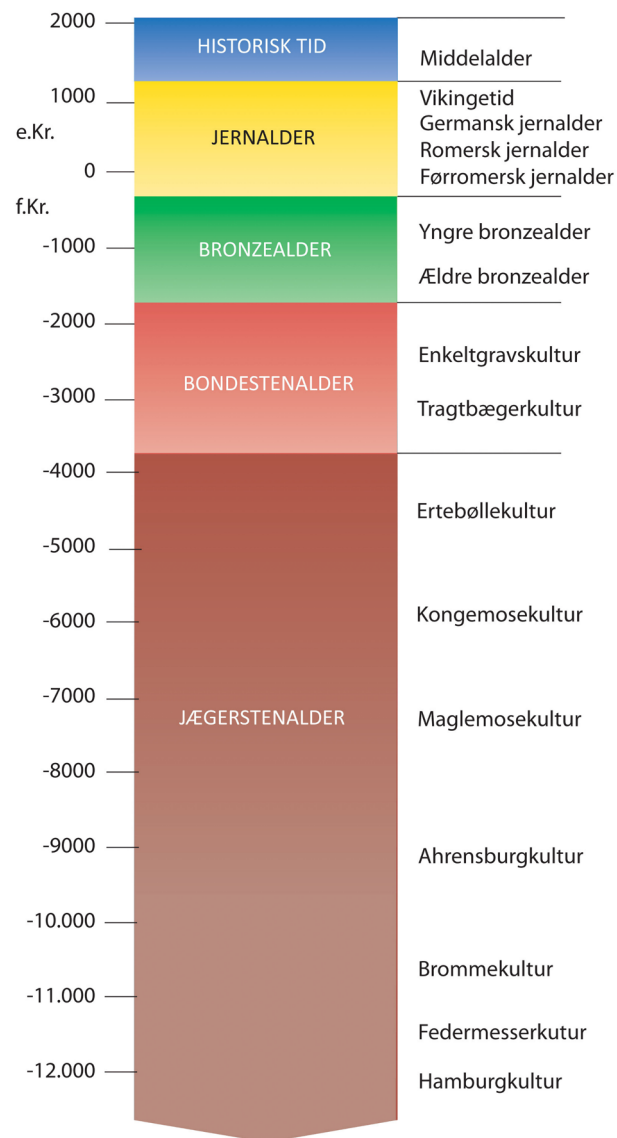
AHM7100
A600
N2

Nordjyske
Museer

Vi giver historien by

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	3
Undersøgelsens resultater	4
Yngre bronzealder/førromersk jernalder	5
Yngre romersk jernalder	6
Sammenfatning og perspektivering	7
Hvis du vil vide mere	7

Indledning

Denne kulturhistoriske rapport giver et overblik over museets udgravning ÅHM7100 Selma Lagerlöfs vej, forud for byggemodning af området. Udgravningen stod på mellem d. 27. september og d. 17. november 2022, med enkelte små afbrydelser i slutningen af udgravningen. Udgravningen bestod af et fundområde, som blev udvidet i løbet af udgravningen, da bebyggelsen viste sig at forsætte mod nord. I fundområdet blev der registreret 23 hustomter efter 19 treskibede langhuse og fire staklader/firestolpe anlæg, et hegnsløb samt diverse tilhørende anlæg. Ud fra C14-analyser og hustypologi dateres bebyggelsen til to perioder. De ældste huse dateres til yngre bronzealder/førromersk jernalder, mens de yngste huse dateres til yngre romersk jernalder. Særligt et langhus på omkring 35 meter var i øjenfaldende, muligvis en stormandsgård fra yngre romersk jernalder.

Undersøgelsens baggrund

I forbindelse med byggemodning af et 6,1 ha stort areal i Sdr. Tranders vest for Selma Lagerlöfs vej og syd for Bertil Ohlins vej kontaktede bygherre, A. Enggaard A/S, museet i 2019 angående en udtalelse baseret på en arkæologisk forundersøgelse.

Efter forudgående forundersøgelse af planarealet, blev et areal på ca. 4.000 m² indstillet til egentlig udgravningen. I alt endte udgravningsfeltet dog med at blive 6.335 m², da bebyggelsen fortsatte mod nord. Denne udvidelse blev betalt af Slot- og Kulturstyrelsen.

For fundområdet gælder det, at det ligger på et svagt faldende plateau på nordsiden af et større bakkedrag, som er en del af Trandersbakken. I stenalderen var bakken omgivet af hav – mod nord udgjorde limfjordsområdet et lavvandet øhav, og mod syd og vest var bakken afskåret fra det himmerlandske bakkelandskab af langstrakte fjordarme.

Lokalområdet i oldtiden

Denne sydlige del af Trandersbakken, hvis kerne udgøres af kridttidens kalkaflejringer, har både i oldtiden og tidlig historisk tid været tæt bebygget, og museet har over årene undersøgt en række bebyggelser og andre anlægsspor fra især bronze- og jernalder i lokalområdet.

Arealet er blandt de mest velundersøgte kulturlandskaber i Nordjylland, og de mange undersøgelser belyser bebyggelses- og samfundsudviklingen gennem store dele af forhistorien. Her nævnes blot et udvalg af de udgravninger, der har fundet sted rundt om den aktuelle udgravning.

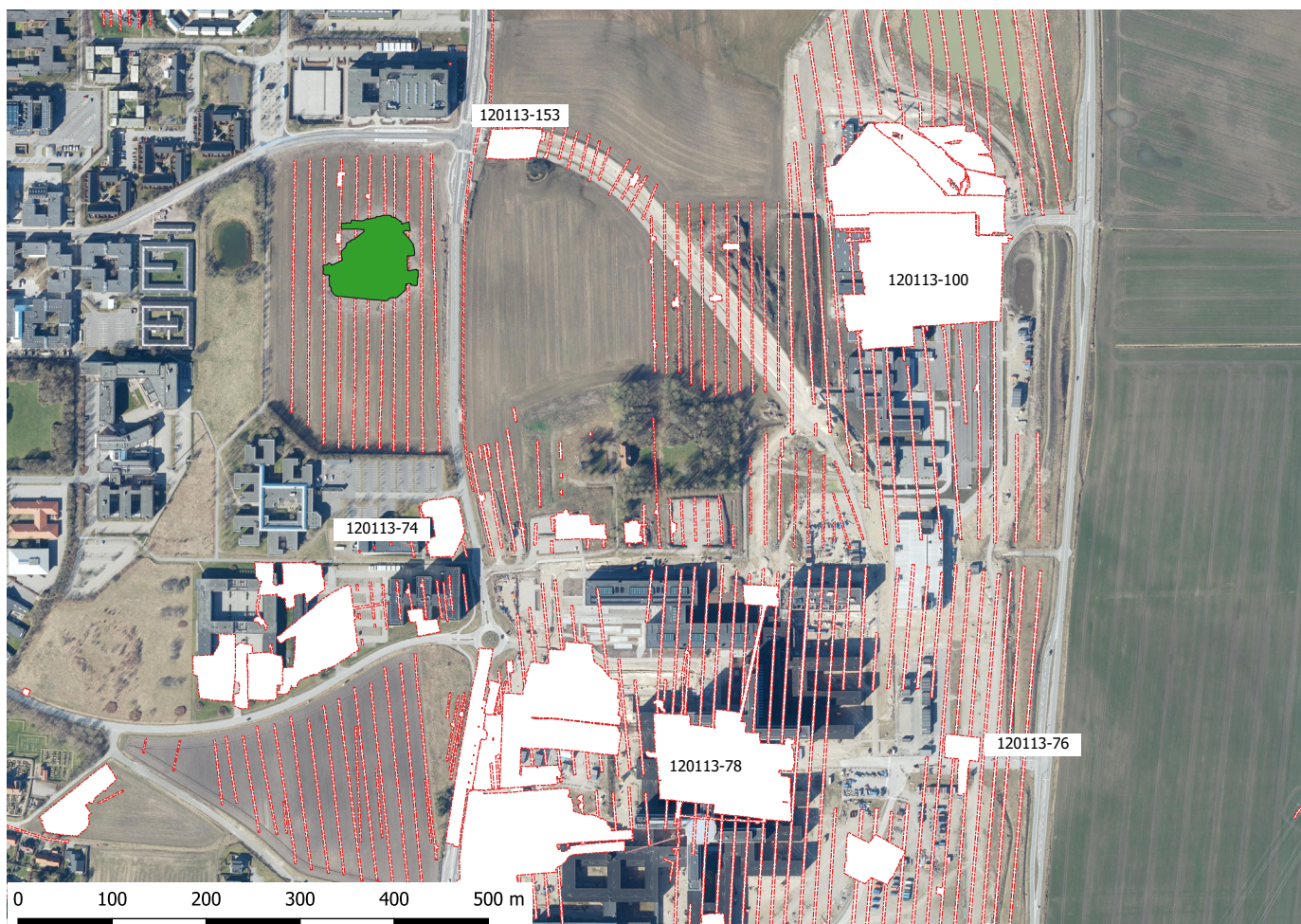
Mod øst er således mellem 2014 og 2021 undersøgt en 3-4 ha stor landsby fra ældre jernalder med 40 cm tykke bevarede kulturlag, sted- og lokalitetsnr. 120113-100.

Sydøst for arealet blev i 2012 udgravet et ca. 25 meter langt velbevaret to-skibet langhus fra senneolitikum/tidlig bronzealder, sted- og lokalitetsnr. 120113-76.

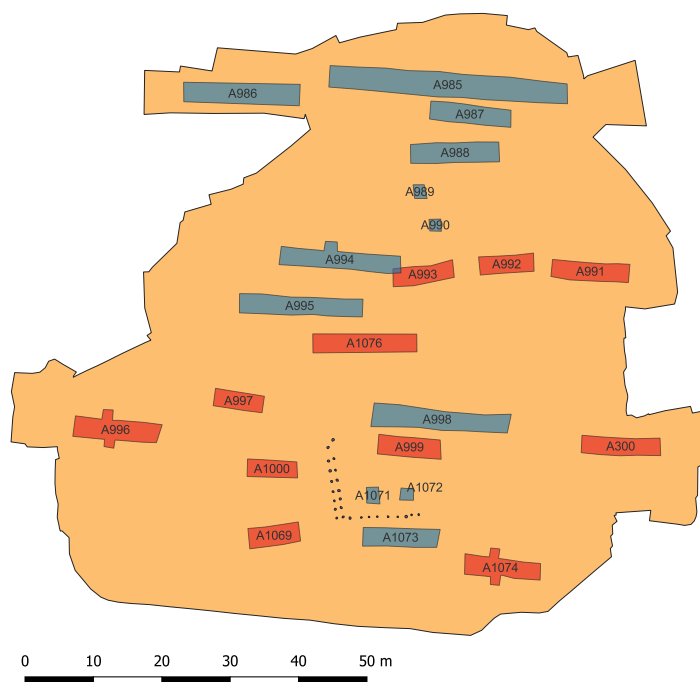
Sydøst for arealet blev i 2011 udgravet et større bopladsområde omfattede sporende efter 12 langhuse samt en mængde tilhørende anlæg, hvoraf hovedparten dateres til den sidste del af bronzealderen eller den allerførste del af førromersk jernalder, sted- og lokalitetsnr. 120113-78

Syd for arealet har museet undersøgt 8-9 grave fra yngre romersk jernalder, samt dele af en landsby fra germansk jernalder, sted- og lokalitetsnr. 120113-74.

Øst for arealet blev der i 2020 undersøgt et mindre bebyggelsesområde med tre langhuse fra romersk jernalder, sted- og lokalitetsnr. 120113-153.

Undersøgelsens resultater

Det udgravede areal er vist med grøn polygon, mens de røde og hvide polygoner viser tidligere søgegrøfter og udvidelser, samt udgravninger. De fem omtalte udgravninger er nummereret med sted- og lokalitetsnr.

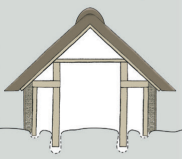
Baggrund: Ortofoto 2022 © Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur

Oversigt over alle de registrerede konstruktioner. De røde polygoner er huse fra yngre bronzealder/førromersk jernalder, mens de blågrå er huse fra yngre romersk jernalder. De sorte cirkler er hegnsforløbet.

Under udgravningen blev der registreret 19 treskibede langhuse og fire staklader/firestolpe anlæg, fremadrettet vil staklader/firestolpe anlæg blive

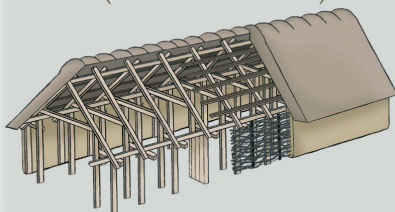
Det treskibede hus

I et treskibet hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper.

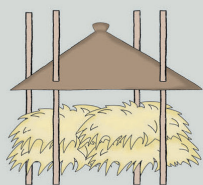
Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som bolig. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejdshus og til opbevaring. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftes med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.).

Firestolpeanlæg

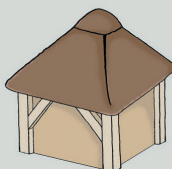
Firestolpeanlæg er små kvadratiske bygninger, bestående af i alt fire stolper.

Disse små bygninger kan være 'staklader' eller 'hjelme' - små bygninger uden vægge men med et tag, der eventuelt har kunnet

hejses op og ned. Begge typer har nok været brugt til opbevaring af halm, hø eller andet forråd.

Sådanne små omtrent kvadratiske bygninger kan dog også have spor af vægge og indgange. I de tilfælde er der i stedet tale om mindre huse, hvor de to rækker stolper har båret husets tag.

De små huse har været brugt til forskellige håndværksaktiviteter, opbevaring og lignende.

Firestolpe-anlæggene er almindelige udhuse eller skure, som hører til gårdene med deres langhuse, som blev brugt som bolig og stald. Denne type huse kendes i jernalder (500 f.kr.-750 e.kr.) - og helt op i nyere tid forekommer både 'staklader' og 'hjelme'.

¹⁴C-analyse

Kulstof-14 bruges til at tidsbestemme eller datere materiale fra mennesker, dyr og planter.

Kulstof (C) er et grundstof, der indgår i alle levende organismer. Når en organisme dør, mindskes antallet af C-14 atomer langsomt, da atomet er radioaktivt. Ved at måle den mængde af ¹⁴C, der er tilbage i et materiale, kan man derfor regne ud, hvor gammelt det er.

omtalt som staklader. Fem af disse konstruktioner er C14-dateret, mens de resterende 18, er dateret ud fra hustypologi og daterede fund.

Definitionen for stakladerne er i denne sammenhæng afhængig af antallet af tagstolpehuller. En staklade har to sæt tagstolpehuller og fremstår som et kvadrat af fire stolpehuller. Disse konstruktioner er svære at datere ud fra hustypologi, og det er ofte kun hvis konstruktionerne ses i sammenhæng med et treskibet langhus, at en datering er muligt.

De registrerede huse kan inddeles i to overordnede kronologiske perioder, yngre bronzealder/førromersk jernalder, år 1.100 f.Kr. til år 0, og yngre romersk jernalder, år 175 til 375 e.Kr. Det er på baggrund af disse to perioder, de følgende afsnit er opdelt. Der er en koteaforskelle fra den sydlige til den nordlige del af udgravningens felt på omkring 2 m, fra kote 16 til kote 14 moh.

Yngre bronzealder/førromersk jernalder

11 af husene dateres til denne periode, se eventuelt billede 2. Husene er hovedsageligt dateret typologisk ud fra grundplanen, men enkelte er dateret ud fra fund. Husene fra denne periode er placeret i den sydlige og højest beliggende del af udgravningsfeltet, hvor der også findes et stort antal ild- og kogestensgruber. Et af husene består kun af en større stenlægning, A600, på omkring 8,3 x 2,3 m, som tolkes til at være resterne af en grebning/staldende i det østlige af et hus. Ud fra fund mellem stenene i stenlægningen, dateres denne konstruktion til ældre/mellemste førromersk jernalder.

Stenlægning A600 set fra øst. Foto: Nordjyske museum.

Typologi

Typologi bygger på det forhold, at en form udvikler sig kontinuerligt og hver ny form fører træk med sig fra den foregående. Ved at sammenligne oldsagernes ydre egenskaber og graden af lighed og ulighed mellem dem, har man mulighed for at ordne dem i en udviklingsrække.

Yngre romersk jernalder

Fra hele ældre romersk jernalder, år 0 til 175 e.Kr., er der ikke registreret bebyggelse, men i yngre romersk jernalder bebygges området på ny. I alt blev der registreret 12 huse samt et hegnsforløb, se eventuelt billede 2. Fem af disse konstruktioner er C14-daterede til yngre romersk jernalder. De resterende huse er dateret typologisk ud fra grundplanen, det samme gælder hegnsforløbet. Det største hus registreret under udgravningen var A985, som tolkes til at være en stormandsgård.

Stormandsgården er et stort treskibet langhus, hvor kun tagstolpehullerne er bevaret. Tolkningen er baseret på størrelsen af huset sammenlignet med samtidige huse i området. Huset har ti sæt tagstolpehuller, og der er omkring 35 meter imellem de yderste tagstolpehuller. Der er i gennemsnit 3,4 meter imellem de tagbærende linjer. Tagstolpehullerne kunne kun ses i en fase uden udskiftninger i konstruktionen, hvilket tyder på en kort brugstid. Der blev udtaget tre jordprøver til C14-analyse fra huset. En af disse kunne

ikke bruges, men kombineres de to andre i OxCal Online bliver dateringen 129 til 240 e.Kr. Ud fra C14-analyserne og typologi tolkes huset at være fra den ældre del af yngre romersk jernalder. Dette er samme datering som hus A988, så disse to huse har muligvis stået samtidig.

Derudover blev der registreret et hegnsforløb. Det strækker sig fra nord mod syd over en strækning på 11,6 m, hvorefter det knækker 90 grader mod øst og forsætter i omkring 11 m. Den nord/sydlig del af hegnsforløbet består af et sadeltagshegn, mens den vest/østlige del af hegnet består af en enkelt række stolpehuller.

Sammenfatning og perspektivering

I Slots- og Kulturstyrelsens arkæologiske strategier for bronzealder og jernalder fremhæves fokus på helheder og sammenhæng, og systematisk indsamling af data til brug i større analyser, big data, som forudsætning for at forstå samfundsudviklingen i disse perioder. Udgravningen af dette fundområde går fint i tråd med disse nationale mål, idet de nye bebyggelsesspor bidrager med væsentlige nye brikker til den igangværende meget detaljerede kortlægning af bebyggelsesudviklingen i området. Det pågældende område er således et af de bedst arkæologisk undersøgte områder i Nordjylland, da der gennem de sidste 20 år er foretaget omfattende arkæologiske udgravninger. Disse og den pågældende undersøgelse udgør derfor en væsentlig brik for forståelsen af samfundsudviklingen i området.

Der er tidligere fundet dele af en gravplads fra yngre romersk jernalder syd for den pågældende udgravning. Dele af den tilhørende bebyggelse er med denne undersøgelse nu blevet lokaliseret, og samtidig er der registreret en mulig stormandsgård fra perioden. Bebyggelsessporene vil derfor kunne bidrage med væsentlig ny information om samfundsudviklingen i dette område af Nordjylland. Samtidig har bebyggelsen fra yngre bronzealder/førromersk jernalder bidraget med en mere detaljeret og nuanceret forståelse af bebyggelsesudviklingen for perioden.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker.

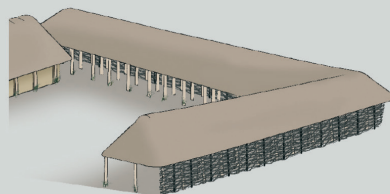
Danmarks Oldtid, Bronzealder 2.000-500 f.Kr., af Jørgen Jensen, 2002, Gyldendal.

Danmarks Oldtid, Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr., af Jørgen Jensen, 2003, Gyldendal.

Sadeltagshegn

Sadeltagshegnet er et slags tagoverdækket hegn. Det kan bedst sammenlignes med et nutidigt cykelskur, idet de er åbne ind mod gårdspladsen, mens ydersiden har en risflettet væg. De har formodentlig tjent som opbevarings- eller arbejdsområder for gårdens beboere, ligesom de også kan have fungeret som staldarealer for husdyr.

Sadeltagshegnene ligner derfor til dels de treskibede huse. Ligesom husene har de nemlig flere parallelle rækker af stolper, der har båret hegnets tag. Sadeltagshegnene kan være 3-5 m brede og omkranser oftest gårdspladsen til langhusene i perioden fra ca. 200-700 e.kr.

Udgravningsdata

Selma Lagerløfs Vej

- Nordjyske Museer jnr. ÅHM7100
- Udgravningsperiode: 27. september til 17. november 2022
- Fund & Fortidsminder: 120113 Sb.nr. 147 + 158
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 22/03008
- Bygherre: A. Enggaard A/S
- Undersøgt areal: 6,335 m²
- Deltagere i udgravningen:

Arkæologer: Charlotte Marie Brühe Jensen,
Sanne Thoudal Laustsen,
Lærke Schartau og
René Gravgaard Pedersen

Museumsinspektør: Karen Povlsen

- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.)
opbevares på Nordjyske Museer, Vang Mark 25,
9380 Vestbjerg